

UDK: 323.2:321.013 (497.1+497.6) “ 198/199 ”
Izlaganja sa naučnih skupova

PLATFORMA O BUDUĆOJ JUGOSLAVENSKOJ ZAJEDNICI (PLAN IZETBEGOVIĆ – GLIGOROV), POGLED IZ BOSANSKOHERCEGOVAČKE PERSPEKTIVE*

Vera Katz
Institut za istoriju, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Apstrakt: U ovome radu autorica prezentira Platformu o budućoj jugoslavenskoj zajednici (Plan Izetbegović – Gligorov), kao jedan od brojnih prijedloga o preuređenju Jugoslavije. Međutim, predložena “asimetrična federacija” nije mogla pomiriti suprotstavljene političke stavove Slovenije i Hrvatske na jednoj i Srbije i Crne Gore, na drugoj strani.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Platforma o budućoj jugoslavenskoj zajednici, Plan Izetbegović – Gligorov, stepenasta federacija, asimetrična federacija.

Abstract: In this paper the author presents the Platform on the future Yugoslav community (Izetbegović – Gligorov Plan), as one of the numerous suggestions for the reorganization of Yugoslavia. However the suggested “asymmetric federation” could not reconcile the confronting political opinions of Slovenia and Croatia on one side and Serbia, Montenegro on the other side.

* Izlaganje na međunarodnoj konferenciji: Macedonia – the Images of Conflicts in the 20th and 21st Century. History – Politics – Language – Culture – Media. Kraków: Institute of Political Studies and International Relation of the Jagiellonian University, Institute of History of Pedagogical University and Central Europe Commission of Polish Academy of Arts and Sciences, 12-13. 6. 2013.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, Platform on the future Yugoslav community, Izetbegovic – Gligorov Plan, stepwise federation, asymmetric federation.*

Uvodne napomene

Pisati o raspadu Jugoslavije nije jednostavno. Unutrašnjopolitički problemi i vanjskopolitički događaji krajem osamdesetih godina 20. stoljeća bili su izuzetno zgnusnuti i kompleksni te obiluju kontroverznim tumačenjima. Osim toga, svako istraživanje o raspadu Jugoslavije jeste i rasprava o povijesti jugoslavenske države od osnivanja 1918. do njenog kraja 1992. godine, u prvom redu o jugoslavenskoj ideji, a zatim o različitim koncepcijama državnog uređenja, o nacionalizmu, o načinima rješavanja međuetničkih sukoba, o identitetu, o važnosti percepcije vlastite i drugih nacionalnih zajednica, ali i o mnogim drugim pitanjima. Prva Jugoslavija nastala je nakon Prvog svjetskog rata, a nestala je početkom Drugog, zatim se obnovila na drugačijoj ideološko-političkoj osnovi tijekom i nakon Drugog svjetskog rata da bi ponovo nestala s međunarodne političke scene u ratovima za njeno naslijeđe.

Prema tome, ratovi su bili glavna odrednica njenog nastajanja i nestajanja, odnosno “Ovdje su male šanse da se rodiš i umreš u istoj državi...” (prema izjavi Vlatka Stefanovskog, makedonskog muzičara). Predmet ovog rada je analiza ponuđene *Platforme o budućoj jugoslavenskoj zajednici*, to jest samo jedne od brojnih opcija u traženju mogućnosti za uređenje odnosa među jugoslavenskim republikama s ciljem izbjegavanja ratnih sukoba u općoj dezintegraciji partijskog, političkog, ekonomskog i državnog sustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. U izvorima i literaturi ova Platforma se najčešće spominje kao *Plan Izetbegović – Gligorov*. Događaji u vezi s raspadom Jugoslavije bili su međusobno povezani tako da se ni Bosna i Hercegovini ni Makedonija ne mogu izolirano promatrati u odnosu na događaje u ostalim jugoslavenskim republikama i na djelovanje međunarodne zajednice.

Na samom početku rasprave postavlja se temeljno pitanje: šta je to ove dvije jugoslavenske republike približilo da bi njihovi predsjednici ponudili jedan ovakav plan? Sigurno je jedan od odgovora da su prema nacionalnim razdjelnicama bile najosjetljivije. Bosna i Hercegovina bila je izravno na užarenoj crti rješavanja srpsko-hrvatskih odnosa, odnosno straha od planova o njenoj podjeli između Srbije i Hrvatske¹, a Makedonija, između nekoliko susjednih država, ali je, u prvom redu, bila

¹ Ivica Lučić, *Karađorđevo: politički mit ili dogovor?* Zagreb, Časopis za suvremenu povijest, Hrvatski institut za povijest, 2003, br. 1.

na udaru grčkih političara koji nisu propuštali priliku istaći kako će grčka vlada odbiti priznanje neovisnosti Makedonije, odnosno “države koja se bude koristila tim povijesnim grčkim imenom”, tumačeći to kao “krivotvorenje grčkoga povijesnog i kulturnog naslijeđa”. Osim etnički osjetljivog susjedstva, obje ove republike imale su kompleksnu unutarnacionalnu strukturu. U Bosni i Hercegovini bilo je potrebno uskladiti bošnjačko-srpsko-hrvatske interese, a u Makedoniji makedonsko-albanske. Pored toga, na jugoslavenskoj razini obje su se republike našle na periferiji događanja, jer je glavna osovina u razrješenju jugoslavenskog konflikta bila na relaciji Ljubljana – Zagreb – Beograd. Prema tome, u ovom radu bit će napravljen kratak osvrt na *Plan Izetbegović – Gligorov* u smislu dobrih namjera dva predsjednika s ponudom jednog kompromisnog rješenja za preuređenje jugoslavenske savezne države čime bi se pokušao izbjeći ratni sukob. Međutim, to nije bilo moguće na uzavreloj jugoslavenskoj sceni.

Stanje u jugoslavenskoj državi krajem 80-ih i početkom 90-ih godina

Urušavanje komunističkih sustava u Sovjetskom Savezu i u istočnoeuropskim socijalističkim zemljama znatno je ubrzalo razdruživanje jugoslavenskih republika koje je uveliko bilo pripremljeno Ustavom iz 1974. godine. Prema tom Ustavu stanovništvo SFRJ bilo je organizirano u društveno-političke zajednice, društveno-političke organizacije i, ako su bili uposleni, u osnovne organizacije udruženog rada, u šest socijalističkih republika – “država utemeljenih na suverenosti naroda i na vlasti i samoupravljanju radničke klase i socijalističkih samoupravnih demokratskih zajednica radnih ljudi i građana (čl. 3. Ustava) i dvije autonomne pokrajine”, tj. “autonomne, socijalističke, samoupravne, demokratske, društveno-političke zajednice” (čl. 4. Ustava).² Prema republičkom načelu bio je organiziran i Savez komunista Jugoslavije, koji je već jedanest godina ranije federaliziran kao savez šest republičkih i dvaju pokrajinskih saveza komunista. Osim komplicirane političko-partijske strukture, jugoslavensku federaciju su na poseban način opterećivale velike razlike u razvijenosti, efikasnosti i bogatstvu pojedinih republika i regija. Postojao je disparitet u broju stanovnika, broju uposlenih i njihovoj obrazovnoj strukturi te općoj, kulturnoj, povijesnoj i političkoj tradiciji kojoj su pripadali. Pod pritiskom sve većeg međusobnog nerazumijevanja, tenzije su stalno rasle, što je imalo za posljedicu nefunk-

² *Ustav Socijalističke Federativne Reublike Jugoslavije: stručno objašnjenje*. Beograd, Pritvrdni pregled, 1975.

cioniranje saveznih institucija vlasti. U stvari, međurepublička neslaganja su postojala dugo u jugoslavenskom društvu, a krajem osamdesetih godina dostigla su svoju javno izraženu kulminaciju. S izuzetkom Bosne i Hercegovine, republike su bile konstituirane prema nacionalnom principu pa su i međusobni konflikti dobivali obilježja i međunacionalnih nerazumijevanja. U stvari, svi su glasnije javno iskazivali nezadovoljstvo. Slovenija i Hrvatska su prigovarale da kao najrazvijenije republike daju najviše finansijskih sredstava u savezni proračun i Fond za razvoj nerazvijenih područja, a uz to je Hrvatska bila nezadovoljna jer su im se turističke devize oduzimale nereálnim tečajevima i inflacijom. Bosna i Hercegovina, kao nerazvijena republika ovisila je o Fondu za nerazvijene, a uz to je smatrala da drugi jeftino eksploatiraju njene sirovine i jeftinu radnu snagu i tako je onemogućuju u njenom razvoju. Srbija je, između ostalog, negodovala jer je smatrala da ima veliko tržište za skupe proizvode zapadnih republika koje su se na njen račun bogatile, a Makedonci su bili nezadovoljni nereálno niskim cijenama njihovih poljoprivrednih proizvoda. Na poseban način su nezadovoljstvo iskazivali Albanci koji su od početka osamdesetih godina demonstrirali svoju frustriranost zbog, prema njihovom mišljenju, neprestanog, svjesnog i sustavnog blokiranja razvoja Kosova, kao najnerazvijenijeg jugoslavenskog područja. Njihovi zahtjevi za stjecanje statusa republike vrlo glasno su se manifestirali već od 1981. godine. Prema tome, ekonomski nesrazmjer u razvoju jugoslavenskih republika i međusobno neuređeni finansijski poslovi, uveliko su pridonijeli pogoršanju međurepubličkih, odnosno međunacionalnih odnosa te umjesto rekonstrukcije države i ekonomije uslijedila je potpuna dezintegracija Jugoslavije. Natoleženo međusobno nepovjerenje i “strah od drugoga” imalo je za posljedicu sukobe između republičkih političko-partijskih elita što je onemogućavalo reintegriranje i očuvanje Jugoslavije. Odbađanje i neprihvatanje primjene jače monetarne i fiskalne discipline i opstruiranje liberalnih reformi Ante Markovića, onemogućivalo je rekonstrukciju jugoslavenskog federativnog državnog okvira. Prema tome, disolucija socijalističke Jugoslavije rezultat je brojnih faktora, ne samo jednog. Prema različitim stručnim istraživanjima, historičari, ekonomisti, sociolozi i drugi nalaze brojne argumente o slabosti jugoslavenske države, a jedan od politologa konstatira za Jugoslaviju, da: “Glavni faktor, (...) jest raspad ideološkog konsenzusa unutar jugoslavenske političke elite, do kojeg je došlo u postupnom i relativno dugotrajnom procesu koji je prethodio samom raspadu državnih institucija”.³

³ Dejan Jović, *Država koja je odumrla – uspon, kriza i pad Četvrtre Jugoslavije (1974-1990)*. Zagreb – Beograd, Prometej Zagreb, Samizdat B92, Beograd, 2003, 482.

Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija nestala je tijekom općeg pokreta “demontaže sustava”⁴ u europskim socijalističkim zemljama i Sovjetskom Savezu krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Nagovještaji osamostaljivanja jugoslavenskih socijalističkih republika njihovi narodi su dočekali s pomiješanim osjećajima, s jedne strane, s izrazima zadovoljstva zbog uvođenja višestranačja i stvaranja nacionalnih država, a s druge, sa strepnjom zbog mogućeg oružanog sukoba. Događajima u istočnoeuropskim zemljama bili su zadovoljni Sjedinjene Američke Države i zapadnoeuropske zemlje jer je raspadom komunizma okončana hladnoratovska politika i krenulo se sa uvođenjem liberalne demokracije u bivšim komunističkim zemljama. Međutim, u mnogim bivšim socijalističkim republikama institucionalno je nestao komunistički režim, a društva se nisu dovoljno brzo demokratizirala. Najočitiiji primjer nespremnosti za demokratske promjene u jednom društvu bio je u Jugoslaviji. Početkom 1990. (20. do 22. siječnja) održan je posljednji, 14. kongres Saveza komunista Jugoslavije na kojem su javno eskalirale sve suprotnosti u jugoslavenskom društvu. Slovenački delegati tražili su radikalnije ekonomske i političke reforme društva i države, a srbijanski komunisti su čvrsto stajali iza unitarističkih ideja. Nemogućnost razgovora/dogovora je rezultiralo izlaskom slovenačke delegacije iz *Sava centra* u Beogradu, gdje se održavao Kongres, a za njima je krenuo veći dio komunista iz SK Hrvatske “(...) i tek poneki izaslanik SK BiH, koji nije potpuno prihvatio partijsku disciplinu i smjernice Desetog kongresa SK BiH, po kojima su izaslanici iz SK BiH trebali zastupati SKJ kao ‘snagu jugoslavenskog jedinstva’ i zalagati se za ‘demokratsku integraciju na bazi političkog pluralizma’, uz ‘novu ulogu’ socijalističkog saveza”.⁵ To je bila uvertira u izlazak i iz Jugoslavije. “Ostaci ostataka” Saveza komunista u pojedinim republikama su se uglavnom preoblikovali u socijaldemokratske stranke nakon nemogućnosti da jednopartijsko društvo preživi novonastale događaje. Mada je rukovodstvo Saveza komunista Bosne i Hercegovine na različite načine pokušavalo zaustaviti formiranje stranačkog pluralizma, do kolovoza 1990. su osnovane nacionalne stranke protokomunističke programske orijentacije.

Prvi višestanački izbori u svim jugoslavenskim republikama pokazali su svu realnost političkih i nacionalnih opredjeljenja u jugoslavenskim republikama. Tijekom 1990. godine u svim republikama održani su izbori prema novim izbornim zakonima. Osim u Srbiji i Crnoj Gori, u ostalim republikama pa tako i u Bosni i Hercegovini

⁴ Radovan Vukadinović, *Postsocijalističke evropske zemlje u međunarodnim odnosima*. Zagreb, *Politička misao*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1992, br. 3, 67-79.

⁵ Ivica Lučić, *Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja*. Zagreb, *Časopis za suvremenu povijest*, Hrvatski institut za povijest, 2008, br. 1, 108.

ni i u Makedoniji reformirani Savez komunista i Savez reformskih snaga nisu osvojili većinu zastupničkih mjesta u skupštinama. U Makedoniji od 120 mjesta u Sobra-nju, Markovićev Savez reformskih snaga osvojio je 19, rekonstruirani Savez komu-nista 30, a makedonska organizacija VMRO – DPMNE (Vnatrešna makedonska re-volucionarna organizacija – Demokratska partija za makedonsko nacionalno edin-stvo) 37 mandata. U Bosni i Hercegovini, od 240 mjesta u Skupštini, Markovićev savez je osvojio 13, rekonstruirani Savez komunista 18, Stranka demokratske akci-je 80, Muslimanska bošnjačka organizacija 13, Hrvatska demokratska zajednica 44 od mogućih 49 hrvatskih mjesta i Srpska demokratska stranka 72 od mogućih 85 srpskih mjesta.⁶ Tako je dotadašnje socijalističko “bratstvo i jedinstvo” nestalo pred “novim/starim” nacionalnim idejama i programima, a nacionalni mitovi o starosti, podrijetlu, predzidu, žrtvama, patnji, veličini, vrijednostima i mnogim drugim ste-reotipima i predrasudama postali su prioriteti svakoj naciji ponaosob, odnosno sim-boli prošlosti postali su mnogo jači od građanskih prava. Na malom prostoru suko-bilo se nekoliko nacionalnih težnji za vlastiti teritorij i homogenu nacionalnu zajed-nicu da nije bilo moguće u takvoj kakofoniji čuti i saslušati druge. Kompromisa nije bilo jer se to smatralo izdajom nacionalnih interesa u društvu niske političke kulture u kojem se stvaranje građanskog društva zapadnoeuropskog tipa pokazalo nevažnim u odnosu na stvaranje nacionalne države i okupljanja oko nacionalnih vođa. U Bosni i Hercegovini su se nelegitimno počele izdvajati tri teritorijalne nacionalne zajedni-ce i to svaka sa svojim nacionalnim liderom i paravojnim postrojbama, dok je legi-timna vlast uspijevala u Sarajevu sve manje kontrolirati ukupnu političku situaciju unutar republičkih granica.

Na jugoslavenskoj sceni paralelno se odvijalo nekoliko izuzetno važnih proce-sa. Na jednoj strani, usvajani su republički ustavi, novi izborni zakoni, održavani vi-šestranački parlamentarni izbori i referendumi koji su i pravno postavljali temelje putu k neovisnosti, a sve to u atmosferi međusobnog nepovjerenja, a na drugoj, odr-žavani su sastanci šest republičkih predsjednika s ponudom različitih planova za re-konstrukciju federacije i očuvanje Jugoslavije. Ovi sastanci su u novinama često na-zivani “putujućim cirkusima predsjedničkih samita” ili “YU-samitima” i uglavnom su ocjenjivani kao kupovanje vremena ili odgađanje razdruživanja. Pojavljivali su se različiti projekti za preuređenje Jugoslavije. U listopadu 1990. slovenski i hrvat-ski pravni stručnjaci objavili su svoj prijedlog za rekonstrukciju Jugoslavije pod na-zivom *Nacrt ugovora o Jugoslavenskoj konfederaciji – savezu jugoslavenskih repu-blika*. Autori ovoga Nacrta tvrdili su da su ga kreirali prema povijesnom iskustvu Eu-

⁶ Mirjana Cupek Hamill, *Konferencija o miru u Jugoslaviji i raspad jugoslavenske federaci-je*, Zagreb, Leykam International, 2008, 47.

ropske zajednice. Nacrtom su Jugoslaviju proicirali kao savez suverenih država povezanih konfederalnim ugovorom kao aktom međunarodnog prava koji bi isključivao mogućnost obvezivanja država bilo kojim drugim ugovorom ili dokumentom koji bi ograničavao njihov suverenitet. Između ostalog, prema tom planu, konfederacija bi bila dobrovoljna, omogućavala bi svakoj članici ulazak u Europsku zajednicu. Od zajedničkih poslova nacrt je predviđao zajedničke poslove carinske i monetarne unije, zajedničko tržište, infrastrukturnu koordinaciju, slobodu kretanja radne snage i robe te zajednički vojni kontingent u slučaju neposredne opasnosti pod zapovjedištvom zajedničke komande dogovorene konsenzusom.⁷ Mada je još tada u javnosti postojao interes za očuvanje Jugoslavije, ali u liberalnijem obliku, ovaj prijedlog nije mogao biti općeprihvaćen jer se o pitanju konfederalnog uređenja Srbija mnogo ranije očitovala (25. lipnja 1990.) na svojoj skupštini govorom Slobodana Mloševića: “Konfederacija nije država nego savez država, zato ne može biti konfederacije, čak i ako svi politički subjekti Jugoslavije to žele, unutar okvira postojećih, administrativno određenih granica među republikama. U tom slučaju, pitanje srpskih granica je otvoreno političko pitanje”.⁸ Do kraja 1990. godine Slovenija, Srbija i Hrvatska već su imale svoje ustave i sve su više blokirale odluke federalnih vlasti, zaobilazile odluke Saveznog izvršnog vijeća, neovlašteno “upadale” u monetarni fond Jugoslavije (primjer Srbije) te su se pozivale na vlastiti teritorijalni integritet i nacionalni suverenitet. Nakon razdoblja “konstitucionalnog nacionalizma”,⁹ Ustav SFRJ nije bio više obvezujući krovni ustavni poredak za federalne jugoslavenske jedinice/republike.

⁷ *Isto*, 48.

⁸ *Isto*, 49.

⁹ Citirano prema: Mirjana Cupek Hamill, *Konferencija o miru u Jugoslaviji*, 49, bilješka 79: “Hayden (...) ubraja ustave novostvorenih jugoslavenskih država u očite primjere tzv. konstitucionalnog nacionalizma pod kojim razumijeva situaciju u kojoj ustavne i legalne strukture polažu suverenitet u jednu naciju i tako čine odklon od prihvaćenih demokratskih ustavnih normi koje individualnog građanina vide kao temeljnog subjekta ustava. Država se u tim ustavima shvaća kao manifestacija suvereniteta jedne nacije, etnički definirane. Drugi mogu biti građani, ali nisu dio tijela koje ima suverenitet. ‘Samoodređenje’ nije stvar građana nego građana većinske etničke grupe. Takav je koncept politički ključ za dezintegraciju”.

Jedan od projekata za preuređenje Jugoslavije, Plan Izetbegović – Gligorov

Predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović i predsjednik Makedonije Kiro Gligorov predali su tekst svog prijedloga o preuređenju Jugoslavije članovima visoke misije europske “dvanaestorice” koju su predvodili Juaques Santer, predsjedavajući Zajednice i Juaques Delors, predsjednik Izvršne komisije, 30. svibnja 1991., kada su se sastali s republičkim liderima u Beogradu s namjerom da pomognu razrješenju političke krize u Jugoslaviji. Plan Izetbegović – Gligorov je prema principu 2+2+2 projicirao asimetričnu federaciju: Srbija i Crna Gora bile bi središte federacije (ili konfederacije), Bosna i Hercegovina i Makedonija polusamostalne, ali i konstitutivne republike, a Hrvatska i Slovenija onoliko suverene i autonomne unutar konfederacije koliko su smatrale potrebnim. Izetbegović i Gligorov su se nadali da će na ovaj način i želja Srba za jedinstvenom državom i težnje Slovenaca i Hrvata za suverenitetom biti zadovoljene. “U Srbiji je odmah zauzet oštar kurs prema ovom planu. *Politika* je 2. juna pisala da je taj plan, ‘slučajno ili namerno protiv interesa Srbije’ i da je prvo predstavljen strancima; kao ‘nelogičan’ ocenjen je pokušaj da se izmire sve jugoslovenske ‘suprotstavljene činjenice’; u pitanju je bio ‘politički očaj’ dva predsednika zbog najavljenog otepljenja Hrvatske i Slovenije. Prema njihovom mišljenju, najnegativnije strane plana bile su priznavanje majorizacije samo na nivou republika, kao i stav da pravo na otepljenje imaju samo narodi u republikama a ne ceo jedan narod u jugoslovenskoj zajednici: *Sastavljačima ove platforme bilo je jasno da će ovim predlogom u najvećoj meri biti pogođeni interesi srpskog naroda koji je i najbrojniji i najrasprostranjeniji u Jugoslaviji*”.¹⁰ Poslije predstavljanja predstavnicima međunarodne zajednice, Alija Izetbegović je *Platformu* izložio 4. lipnja na posljednjem susretu predsjednika šest jugoslavenskih republika, uz napomenu da nije bio optimista. On je ipak smatrao da Platforma pruža “izvjesne mogućnosti” za konstruktivne razgovore jer u najbitnijim pitanjima ispunjava zahtjeve “istočnog i zapadnog dijela zemlje”. Platforma je prihvatila princip zajedničke države i kontinuitet Jugoslavije, što je željela Srbija, ali je ostala i na načelima suverenosti republika, što je traženo u Sloveniji i Hrvatskoj. Prema suprotstavljenim političkim ambicijama Slovenije i Hrvatske s jedne, i Srbije i Crne Gore s druge strane, Plan Gligorov – Izetbegović nije mogao pomiriti ta dva potpuno ra-

¹⁰ Kosta Nikolić (pr.), *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992. Tematska zbirka dokumenata*. Beograd, Institut za savremenu istoriju, Fond za humanitarno pravo, 2011, 30, napomena 81.

zličita stajališta s maksimalističkim zahtjevima. Prema tome, ponuda srednjeg puta prema izlasku iz krize nije bila prihvaćena.

Sjećanja Kire Gligorova i Alije Izetbegovića na Plan o asimetričnoj federaciji

Kiro Gligorov, predsjednik Republike Makedonije od 1991. do 1999, u jednom razgovoru iz 2006. godine, izjavio je: “Alija Izetbegović i ja smo inače dosta saradivali na tim sastancima Predsjedništva SFRJ. Morate da znate da su i naše pozicije bile slične. Ni mi ni Bosanci, nismo bili orijentisani da se po svaku cenu ovo rasturi. No, mi smo bili spremni podržati Miloševiću soluciju – čvrsta, moderna federacija, kako je on nazivao taj koncept. Zapravo, Zagreb i Ljubljana, nisu predlagali da do razlaza dođe odmah. Do toga će doći kasnije, kada budu propali svi dogovori. Ovaj dogovor koji smo ponudili Izetbegović i ja, to je, zapravo, bio rezultat jednog mog razgovora sa Alijom – da mi nešto učinimo jer nismo sukobljene strane. Meni je Izetbegović rekao hajde, molim te, ako hoćeš da skiciraš nešto, učini to. Ja sam to vrlo ozbiljno shvatio. Iz dana u dan situacija je bila sve gora. Nešto sam napisao, taj prvi projekat mislim da još imam u mojoj ličnoj arhivi, i poslao sam njemu. Rekao sam mu da ako ima primjedbe, dopune, izmjene da prema njegovoj želji napravi, ja ću to poštovati. On je imao relativno malo primedaba, sasvim minimalno. I onda smo rešili da na prvoj narednoj sjednici predsjednika, a to je trebalo da se održi u Sarajevu, da prethodno svima pošaljemo taj prijedlog i da tražimo izjašnjavaње. Tako je i učinjeno. Mislili smo da će to biti neki povod za mirniju, izbalansiraniju raspravu i razgovor kako bismo došli do nekog rezultata”.¹¹ U daljem nastavku intervjua Gligorov je rekao: “Zapravo, predložili smo da se obrazuje savez jugoslavenskih republika. I to svih. Drugo, da svaka od tih republika ima pravo da postane članica Ujedinjenih nacija. Tu smo povlačivali severnim republikama, koje su ovo zahtevale. Na drugoj strani, težili smo ipak da se sačuva Jugoslavija i neke funkcije u Federaciji. One se odnose na odbranu i jedan dio spoljnih poslova, jer ako su u Ujedinjenim nacijama, onda moraju imati svoju spoljnu politiku, druga stvar je međusobno dogovaranje i slično. (...) Predlog je inače obrazložio Alija Izetbegović. Naglasio je dvije stvari. Prva tačka kaže da svaka republika koja želi da bude nezavisna država može to da učini referendumom. Tačka dva. Ako bude referendum pozitivan može da traži članstvo u Ujedinjenim nacijama. (...) I onda su sledile neke odredbe da se ne ukidaju sve privredne, saobraćajne i neke druge veze, jer je mržnja koja je tada

¹¹ Adamir Jerković (ur.), *Sjećanja na Aliju Izetbegovića*, Sarajevo, Almada, 2010, 35.

već buktala mogla dovesti do toga i da se zatvorimo između sebe, a to će biti opšta šteta. I tada je, sećam se, Alija Izetbegović na kraju rekao: *Slušajte, ovo činimo zbog dobre namjere da ne dođe do rata. Naša tri naroda, Srbi, Hrvati i Muslimani, živjeli su zajedno toliki niz godina. Počne li rat, biće krvi do koljena*".¹² O susretu sa visokom delegacijom Evropske zajednice 30. svibnja 1991. u Beogradu Kiro Gligorov rekao je sljedeće: "U to doba nešto se više zainteresovala Evropska unija, odnosno tadašnja Evropska ekonomska zajednica. I poslali su trojicu svojih najviđenijih ljudi Na čelu je bio tadašnji predsjedavajući Evropske ekonomske zajednice, luksemburški ministar vanjskih poslova Jacques Poos, drugi je bio Jacques Delors, koji je tada bio na čelu komisije EEZ, a ona se već tada smatrala kao vlada te zajednice. I treći je bio Hans van den Broek, koji je trebao biti sledeći predsedavajući. Oni su došli predveče. Mi smo ih čekali čitav dan. Tu su bili i članovi Predsjedništva SFRJ, onda mi predsednici republika. Praktično i nije bilo nekih posebnih kontakata među nama, jer je ta stvar već bila došla do stepena da je trebalo samo nešto da pukne i gotovo. I, onda kada su oni došli seli smo svi za jedan veliki sto, to je onaj gdje se drže sjednice savezne vlade na Novom Beogradu. Luksemburški šef diplomatije g. Poos je rekao: 'Znate šta, mi smo jako zabrinuti, ovo je naš posljednji pokušaj. Ali ja vam ne bih dalje govorio jer gospodin Jacques Delors ima plan za vas'. A Delors je bio jedan sistematičan čovjek, više naučnik nego političar. I to što je pripremio bilo je u tačkama, jedno deset tačaka. Prva tačka. Ako ne dođe do rata, primićemo vas političkom odlukom odmah u Evropsku zajednicu, bez uslova i bez procedure. Evo sad se svi borimo za ulazak u Evropsku uniju i ko zna kad će to završiti. Druga tačka. Zabrinuti smo zbog toga što su počele cene ponovo da se dižu, a reforma premijera Ante Markovića je dala dobre rezultate. Evropska zajednica bi vam dala donaciju od pet i po milijardi dolara, bez vraćanja, da se to sredi. Nabraja koliko će koja institucija dati. Svetska banka ovoliko, Međunarodni monetarni fond, Evropska investiciona banka, Banka za obnovu i razvoj (...) Ko bi ti dao takav poklon. I sve u tom tonu, jedno deset stvari. I onda kada je Delores završio, pita nas Poos: - Hajde sad kažite šta mislite. Prvo je bila jedna duža, što bi rekli, šutnja. A onda se javio Franjo Tuđman: Moje kolege znaju, ali da ponovim zbog gostiju. Mene ne interesuju nikakve milijarde. Ja osjećam da imam historijsku misiju da nakon hiljadu godina obnovim hrvatsku državu. I sve drugo nije važno".¹³ Prema kazivanju Gligorova, nakon kraće šutnje javio se Milošević i rekao: Ovde sam više puta govorio, ali zbog vas gostiju ću ponoviti, da znate moj stav: Ili će Jugoslavija biti čvrsta, moderna federacija sa sedi-

¹² *Isto*, 36.

¹³ *Isto*, 37.

štem u Beogradu (...) To je naglasio jer tada se govorilo i pokušavalo zbog tih napada na Beograd, da je tamo sve zlo, da se Sarajevo proglasi prestonicom buduće Jugoslavije. E, on je hteo da kaže – da to ne može”.¹⁴ Na uredničko pitanje šta su oni ostali govorili, Gligorov je odgovorio: “E, ostala boranija, šta ima da kaže, kad dva najveća naroda kažu tako. E, sad je došao red na Aliju Izetbegovića. Kaže: Slušajte, molim vas. Ja želim da vam kažem da je nama teško i bez Beograda i bez Zagreba. Mi smo tri naroda u Bosni i uvijek smo bili poseban entitet. To bismo željeli da ostanemo, ali da se nađe neka varijanta kako ćemo saradivati sa Beogradom i Zagrebom. Ovo je krajnje ozbiljna stvar. Ovakav predlog da se dobije i ovako da se komentariše, to je nedozvoljeno. Ako nešto ovdje nije u redu, poslije ćemo razgovarati o pojedinostima, ali zašto da odbijemo ove mogućnosti. Pa zajedno smo živjeli toliko godina. I ponovio je onu njegovu rečenicu: Ako ovo ne može da prođe, biće krvi do koljena. A nije bio čovjek koji je zagovarao rat, bombardovanje, uništavanje itd. (...) Žalim što nije prihvaćen moj i predlog Alije Izetbegovića da Jugoslavija, iako bi jugoslovenske republike bile nezavisne, uđe u Evropsku zajednicu i dobije novac za reforme koje je započeo Ante Marković. Ovakom, dogodilo se ono što je predvideo Alija Izetbegović – bilo je krvi do koljena”.¹⁵ Prema kazivanju Gligorova, nakon pojedinačkih razgovora predstavnika Evropske zajednice sa predsjednicima republika luksemburški ministar Poos je rekao: “Rezultat je isti, nema saglasnosti. Evo, mi smo ponudili plan, veoma žalimo što ćemo morati da saopštimo Evropskoj zajednici da nema saglasnosti o predlozima koje smo dali. Nažalost, vama još jedino Bog može pomoći. I onda kažu: Dobro, mi ovdje više nemamo šta da tražimo. Došli smo u dobroj nameri. Tu su sada i te žrtve. Ali, ako nema razuma ... (napravi grimasu rukama), onda nema šta dalje da tražimo, idemo kući”.¹⁶ Prema daljnjem kazivanju Gligorova, čitatelj može zaključiti da je kraj sastanka završio prema dobro poznatom scenariju “balkanske krčme” u kojoj je domaćin bio Borisav Jović, predsjedavajući samo formalno postojećeg Predsjedništva SFRJ, koji je pozvao goste: “E, čekajte, ma ne može tek tako da odete, mi smo srpski narod i dobri domaćini. Pa, vi ste kod nas došli i ništa niste jeli. Mora nešto da prezagajite. (...) Konobari se izgubiše i posle jedno petnaest minuta, evo ih nose velike činije, tamo narezan kačkavalj, salama itd. (...) Donesoše i konjak. Hans van den Broek kaže: ‘Ja to ne mogu da pijem’, a Delors na to dodaje: ‘Sad je dockan, moramo da se vratimo nazad i ja ne bi pio’. Ali,

¹⁴ *Isto*, 38.

¹⁵ *Isto*.

¹⁶ *Isto*, 39.

bogami, ovi drugi su svi pili”.¹⁷ Ostaje pitanje, da li su domaćini slavili kraj Jugoslavije ili završne pripreme za početak rata, ili i jedno i drugo?

Paralelno s vođenjem razgovora o očuvanju Jugoslavije užurbano su se obavljali poslovi u vezi sa osamostaljivanjem pojedinih republika. O tome Gligorov kaže sljedeće: “I može se reći da su SAD i Evropska unija digle ruke od Jugoslavije kada se odvojila Slovenija i kada je počela rasprava o izdvajanju u Hrvatskoj i kod nas u Makedoniji. Jednostavno prihvatili su tu činjenicu da jugoslovenski narodi ne žele više živjeti zajedno. Formirali su zatim Badinterovu komisiju.¹⁸ (...) Treba znati da su Slovenci, i mi Makedonci, već bili doneli ustave. Badinterova komisija zaključuje: prvo, stekli su se svi uslovi da Slovenija i Makedonija budu priznate kao nezavisne države. I drugo, da ustav odgovara normama evropskog zakonodavstva, odnosno ustavnog prava. Dodao je jednu rečenicu da ime Makedonija, a Grci su već počeli da postavljaju to pitanje, ne može biti smetnja, niti je to teritorijalni zahtev za promenu granica i tako dalje. Naravno, to je izazvalo poplavu oduševljenja kod nas i kod Slovenaca”.¹⁹ Prema riječima Kire Gligorova novonastalu situaciju je James Baker, Državni sekretar za vanjske poslove SAD-a, prilikom posjete Beogradu 21. lipnja 1991, prokomentirao: “Neka vam je Bog na pomoći, vi ćete zapravo međusobno iskrvariti i nakon toga ćete trebati našu pomoć, da vas mi mirimo”.²⁰

Slično sjećanju Kire Grigorova i Alija Izetbegović je opisao političku situaciju u vezi s ponudom “asimetrične federacije” predsjednicima bivših jugoslavenskih republika. “Pred odlazak na prvu sjednicu Predsjedništva SFRJ, u januaru 1991., rekao sam novinarima: ‘Na posljednjoj sjednici Predsjedništva SR BIH utvrdili smo inicijalne stavove o budućnosti Jugoslavije. Saglasili smo se da hoćemo Jugoslaviju, ali i BiH kao suverenu državu unutar nje, naravno suverenu koliko to u budućoj integra-

¹⁷ *Isto*, 40.

¹⁸ *Isto*, 41. To je bila Arbitražna komisija koja je obrazovana u okviru Mirovne konferencije o Jugoslaviji. Komisiju je ustanovilo Vijeće ministara Evropske ekonomske zajednice 27. 8. 1991. godine. Njena zadaća sastojala se da rješavanjem spornih pravnih pitanja doprinese mirnom rješavanju krize u bivšoj Jugoslaviji. Robert Badinter imenovan je predsjednikom petoročlane komisije koju su činili predsjednici ustavnih sudova iz država članica EEZ-a. Članovi Komisije bili su: Robert Badinter, predsjednik Ustavnog suda Francuske, Roman Herzog, Predsjednik Saveznog ustavnog suda Njemačke, Aldo Corasanti, predsjednik Ustavnog suda Italije, Francisko Tomás y Valiente, predsjednik Ustavnog suda Španjolske i Irene Petry, predsjednica Ustavnog suda Belgije. Od studenog 1991. do siječnja 1993., Arbitražna komisija izadala je petnaest pravnih mišljenja.

¹⁹ *Isto*, 39-40.

²⁰ *Isto*, 42.

ciji može biti. Jugoslavija treba biti demokratska zemlja, u kojoj će republike, narodi i narodnosti biti ravnopravni. Izjasnili smo se, također, za slobodno tržište, sa slobodnim protokom roba, ljudi, kapitala i radne snage. Lažne su dileme federacija ili konfederacija, bitna je demokratija. To su polazne pozicije u budućim pregovorima'. Na prvi pogled, obične, ali za ondašnju Jugoslaviju 'revolucionarne' ideje'.²¹ U sjećanjima i zapisima Alije Izetbegovića uočljivo je da je najbliže stavove imao sa Makedonijom, pa su čak i izjave za novinare bile gotovo identične s onima koje je izrekao Kiro Gligorov. Obojica su se zalagala za očuvanje Jugoslavije, ali bitno preuređene. "Sjednicu svih predsjednika republika, koja je održana u Sarajevu 22. februara 1991., mediji su nazvali YU-samit. Na sjednici sam iznio prijedlog o asimetričnoj federaciji. Neki su ga nazvali stepenastom federacijom. Moj prijedlog predviđao je Srbiju i Crnu Goru u klasičnoj federaciji, Sloveniju i Hrvatsku u konfederaciji prema prvim dvjema, a BiH i Makedoniju jednako blizu i jednako udaljene od svih. (...) Mart 1991. protekao je u znaku još tri YU-samita, prvo u Splitu, zatim na Kranju i, posljednji, u Vili *Biljana* na Ohridu. Ništa novog i ništa boljeg u njima. (...) U Stojčevcu (6. juna) kod Sarajeva, Kiro Gligorov, predsjednik Makedonije, i ja, objavili smo Platformu o ustrojstvu buduće Jugoslavije. Umjesto savezne države, predložili smo da se Jugoslavija transformira u savez država. Janez Drnovšek, predstavnik Slovenije, prvi je javno podržao naš prijedlog. A Miloševićev savjetnik je izjavio za agenciju *Reuter* da je to 'jedan korak naprijed'. Generalno je prijedlog ocijenjen kao posljednja šansa da se nađe izlaz. Na zasjedanju dva dana kasnije, Evropska zajednica je pozdravila prijedlog (Deklaracija o Jugoslaviji od 8. juna 1991.). Jedan od ključaka sastanka u Stojčevcu bio je da se u najskorije vrijeme održi sastanak trojice predsjednika: Tuđmana, Miloševića i Izetbegovića. Obrazloženo je to činjenicom 'da su u osnovi krize i loši međunacionalni odnosi i da se oni posebno prelamaju u pojedinim republikama'. Do tog sastanka je došlo 12. juna u Splitu. Razgovori su trajali satima. Milošević i Tuđman su, očito, došli pripremljeni. Pokušavali su razgovore usmjeriti na trojnu podjelu Bosne. Odgovarao sam prijedlozima o rekonstrukciji Jugoslavije na osnovu platforme Gligorov-Izetbegović. To je bio dugi razgovor gluhih, a sličilo je i na šahovsku partiju u kojoj ja igram protiv dvojice, i to sa figurom manje. Uspio sam izvući remi".²² Iskrena suradnja između Izetbegovića i Gligorova uočljiva je i u vezi sa saznanjem o sastanku Tuđmana i Miloševića u Karadževiću. "Ne, nisam za to saznao u Splitu. Ja sam to saznao od makedonskog predsjednika Gligorova prilikom njegovog dolaska na sastanak šest predsjednika u Sarajevu.

²¹ Alija Izetbegović, *Izabrana djela. Sjećanja – Autobiografski zapisi*. Sarajevo, OKO, 2005, knj. 004, 98.

²² *Isto*, 105-106.

Gligorov je na taj razgovor došao dan ranije da bi mi saopćio da su nekoliko dana prije toga Tuđman i Milošević razgovarali u Karadorđevu i da on ima sasvim pouzdane informacije da su se dogovorili o podjeli Bosne i Hercegovine. Postojala je i tada, a postoji i danas, nepoznanica da li su se dogovorili o podjeli na dvoje ili troje. Poznato je da nikakav dokument iz Karadorđeva nije objavljen, čak je demantirano da je dogovora uopće bilo. Da, poslije toga je meni upućen poziv, odnosno prijedlog, da dođem u Split na razgovor sa Miloševićem i Tuđmanom”.²³

Pitanje autorstva Platforme Izetbegović – Gligorov

Mada autorstvo ove Platforme pripada Izetbegoviću i Gligorovu, u novije vrijeme pojavljuju se neki političari koji ga u svojim izjavama pripisuju sebi. Jedan od njih je Ante Marković, posljednji jugoslavenski premijer (1989-1991), koji je u razgovoru s Adamirom Jerkovićem obavljenim 27. 12. 2007. rekao sljedeće: “Mene su, najviše, zapravo, Alija i Kiro Gligorov molili da ostanem još u Saveznom izvršnom vijeću, u najmanju ruku pet-šest mjeseci nego što bih ja ostao. Ja sam s njima bio u komunikaciji, stvarno Bosna i Hercegovina i Makedonija davale su mi punu podršku. Oni su molili da ostanem, jer nisu imali nikoga na koga su se mogli osloniti. Meni su i jedan i drugi govorili – kada ti odeš mi se nemamo uopće kome obratiti niti s kim razgovarati, bez obzira što moj uticaj u to vrijeme nije bio veliki. Tako da sam imao dobre i ljudske odnose i sa jednim i drugim. (...) Da, evo, reći ću Vam ono što malo tko zna. Onaj tzv. Prijedlog o rješenju jugoslovenske krize, koji su dali Alija Izetbegović i Kiro Gligorov, to niko ne zna da sam ga ja napisao ... I ja sam to Kiri dao i rekao – ako ja predložim to, onda će to “ovi” donom odbiti. Ali, ako predložiš ti, odnosno zajedno ti i Alija Izetbegović, onda ima šanse da ovo prođe i to bi bio neki izlaz iz te situacije. Taj kompromis bi u krajnjoj liniji sačuvao da ne dođe do svega onoga do čega je došlo. (...) Kiro je bio moj savjetnik u Saveznom izvršnom vijeću. Bilo je pitanje ko će iz Makedonije ići u Predsjedništvo SFRJ a tko će biti predsjednik te zemlje. I onda sam ja Kiri savjetovao da ipak ide u Makedoniju a Vasil Tupurkovski ostane u Predsjedništvu SFRJ. Kiri Gligorovu sam dao te papire, taj materijal, koji sam ja sa svojim saradnicima napisao kao jednu mogućnost izlaska iz krize. Nikad, evo, Kiro Gligorov nije to rekao, jer je to bio naš dogovor da

²³ Alija Izetbegović, *Izabrana djela*, knj. 010, 49-50. O sastanku Miloševića i Tuđmana u Karadorđevu vidi opširnije u: Ivica (Ivo) Lučić, *Uzroci rata – Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2013, 378-471. (Lučić negira dogovor o podjeli Bosne i Hercegovine u Karadorđevu za razliku od nekih drugih autora s kojima polemizira u svojoj knjizi.)

se neće o tome pisati”.²⁴ Međutim, na ovu izjavu, Adamir Jerković, savjetnik Alije Izetbegovića od sredine devedesetih godina do kraja 2000., kada se Izetbegović povukao iz aktivne državne politike, dodao je jednu napomenu: “Prvo, Alija Izetbegović mi nikada nije rekao da se radi zapravo o prijedlogu Ante Markovića već je cijelo vrijeme ovaj plan pominjao kao Izetbegovićev i Gligorovljev. Rekao mi je da je vrijedilo pokušati”.²⁵ Svom savjetniku Izetbegović je svojevremeno rekao i sljedeće: “Ja sam radio sa punim ubjeđenjem mada nisam siguran da li sam u to vjerovao. Zapravo, ovo pitanje je u neku ruku i filozofsko. Hegel je svojevremeno rekao – sve što je propalo propalo je s razlogom – drugim riječima tu ljudi ništa ne mogu promijeniti. Po tome ispada da se zajednička država morala raspasti i danas kada razmišljam o tome pitam se da li smo Gligorov i ja djelovali kao Don Kihoti. Jugoslavija je bovala od nekoliko teških bolesti, ali dvije su bile neizlječive. To su srpska hegemonija i nedostatak sloboda. Srbi nikada nisu mogli dopustiti ravnopravnost i samo pominjanje ih je nekako vrijeđalo, a temeljni, ključni temelj zajedničkog života u zajedničkoj državi je ravnopravnost. To se nezadovoljstvo nakupljalo kod drugih naroda, a rezultat toga bilo je napuštanje Jugoslavije od strane Slovenije i Hrvatske. Drugi ključni razlog je nedostatak slobode. Sve zemlje koje su patile od ovog sindroma su se raspale. I zato mislim da Jugoslavija nije imala šanse, ona se morala iz temelja promijeniti a ja nisam siguran da li je to moguće sa našim lijekom kojim smo pokušali ublažiti vrućicu. Vidjeli ste napokon kako je sve završilo”.²⁶

Osim Ante Markovića, autorstvo Platforme je sebi pripisao i Ejup Ganić, član Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine poslije prvih višestranačkih izbora. U dokumentarnom filmu *Bosna ili smrt* on je izgovorio dvije do tri rečenice u kojima je dosta neuvjerljivo ukazao na njegovu ulogu u pisanju ovog dokumenta: “Kiro Gligorov, Alija Izetbegović, mi smo imali, i ja, sastanke polutajne, pravili smo onaj koncept decentralizovane Jugoslavije. Ja, kao puno mlađi čovjek bio sam kao njihov sin, ja sam pisao te materijale, sastavljao tu Platformu. Ta Platforma je trebala da spasi Jugoslaviju. (...)”.²⁷

Svakako, postoji mogućnost da i u makedonskoj javnosti postoje izjave pojedinih onovremenih političara koji su sebi pripisali autorstvo ovoga dokumenta. Među-

²⁴ Adamir Jerković (ur.), *Sjećanja na Aliju Izetbegovića*, 124.

²⁵ *Isto*.

²⁶ *Isto*, 124-125.

²⁷ [www.youtube.com/Bosna_ili_smrt – dokumentarni film](http://www.youtube.com/Bosna_ili_smrt_-_dokumentarni_film). Autori: Avdo Huseinović i Omer Edo Hadrović, Haber produkcija, Sarajevo 2011. (Zahvaljujem Husniji Kamberoviću na ustupljenoj informaciji).

tim, uvrštavanje u rad ove dvije izjave o eventualnim sastavljačima Platforme nije imalo za cilj provođenje istrage, već samo usputne napomene. Mada je često ovaj prijedlog za spas Jugoslavije ocijenjivan kao naivan i iluzoran, ipak se pokazuje da su se neki pojedinci, koji sebe smatraju vještijim političarima od Izetbegovića i Gligorova, nastojali javno involvirati u ovaj projekt, pa čak i nakon mnogo godina. Sigurno da je suradnički tim uz dva predsjednika radio na izradi ovog prijedloga, ali ipak se Platforma s pravom pripisuje Gligorovu i Izetbegoviću jer su oni kao razumni i savjesni ljudi napravili njenu prezentaciju u vremenu kada je među ostalim republičkim predsjednicima bilo malo razumijevanja za očuvanje preuređene Jugoslavije, a time i mira, pogotovo u Bosni i Hercegovini. Mada su predsjednici u svojim izjavama spominjali bojazan za rat u Bosni i Hercegovini i unaprijed slutili o izvjesnosti njegove surovosti, ipak su pokazali hrabrost i spremnost ponuditi kompromisno rješenje.

Mišljenja i ocjene političara o Planu Izetbegović – Gligorov

Paddy Ashdown, Visoki predstavnik međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini od 2002. do 2006. godine, u jednom intervjuu je izjavio: “Alija Izetbegović je zagovarao nastavak postojanja Jugoslavije i zajedno sa makedonskim predsjednikom Kirom Gligorovim predložio opciju ‘asimetrične federacije’. Nažalost, sile razuma i kompromisa su ostale na margini u ključaloj Jugoslaviji. Pod ovim novim okolnostima Izetbegović je pokušao izvući Bosnu i Hercegovinu iz ratnih previranja ali se pokazalo da je to nemoguća misija, s obzirom na dogovor Tuđmana i Miloševića da je podijele i na to da Evropa nije pokazala interes da to spriječi”.²⁸

Vrlo slično je ovu inicijativu ocijenio i dugogodišnji predsjednik Turske vlade Bülent Eçevit: “On [Izetbegović] se zalagao za opstanak Jugoslavije i zajedno sa Makedoncem Kirom Gligorovim predlagao opciju tzv. ‘asimetrične federacije’. Nažalost, snage razuma i kompromisa u uzavreloj Jugoslaviji ostale su u manjini. U novim okolnostima Izetbegović je pokušao Bosnu i Hercegovinu izvući iz ratnog vrtloga, ali to se pokazalo kao nemoguć zadatak s obzirom na pogodbu Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana da je podijele i nezainteresovanost Evrope da ovo spriječi”.²⁹

Na uredničko pitanje: “S obzirom na situaciju koja se dešavala u Evropi, Češka i Slovačka su se demokratski razvele, a Jugoslavija je izgorjela u krvavom ratu. Zna li da je Alija Izetbegović zajedno sa predsjednikom Kirom Gligorovim tražio asi-

²⁸ Adamir Jerković, *Sjećanja na Aliju Izetbegovića*, 15.

²⁹ *Isto*, 28.

metričnu jugoslavensku federaciju, ali Milošević je želio unitarnu državu³⁰ – Václav Havel, predsjednik Čehoslovačke Republike 1989-1992. i predsjednik Češke Republike, 1992-2003., odgovorio je: “Poznate su mi svakako ove okolnosti dugo sam ih pratio i radio na njima. Ne znam kakve su bile realne šanse da se održi jugoslavenska država u trenutku kada su mišljenja o njenoj budućnosti bila toliko raznolika. Mislim da su šanse bile vrlo male, volja za pregovore bila je samo kod ponekog. Srbi su imali svoje velike manjine kako u Hrvatskoj tako i u Bosni i Hercegovini, mnogi su od njih osjećali Jugoslaviju kao proširenu Srbiju. Međutim, nažalost, već tada je koncentracija međunarodne zajednice na ova zbivanja bila mala da može efikasno uticati na sva dešavanja u Jugoslaviji”³⁰.

Na sličan način je situaciju u Jugoslaviji i u Bosni i Hercegovini, kao i ideju o “asimetričnoj federaciji” komentirao Wolfgang Schüssel, kancelar Republike Austrije od 2000. do 2007. godine: “Predsjednik Alija Izetbegović je dugo vremena bio naslonjen ideji preživljavanja demokratske radikalno transformirane Jugoslavije, gdje će svaki narod imati svoje odgovarajuće dostojanstveno mjesto. Zajedno s Makedoncem Kiro Gligorovim je razmišljao o ‘asimetričnoj federaciji’. On je vjerovatno bio posljednji ozbiljan i pošten političar koji je stvarno vjerovao u mogućnost da etničke grupe žive zajedno u miru i harmoniji. Ipak, njegovo razmišljanje u ključaloj Jugoslaviji nije moglo prevladati i kasnije je on podržao neovisnost Bosne i Hercegovine slično kao i neovisnost drugih bivših jugoslavenskih republika”³¹.

Zaključna razmatranja

O raspadu Jugoslavije postoji brojna literatura stranih i domaćih autora i najveći dio spominje Platformu Izetbegović – Gligorov kao važan dokument u pokušaju iznalaženja rješenja za opstanak Jugoslavije u postojećim granicama. Uglavnom, komentari su isti ili slični. Neki to nazivaju naivnim pokušajem, drugi iluzijom za ondašnje političku situaciju u zemlji, treći očajničkim pokušajem dva predsjednika pred rat koji je bio izvjestan itd., međutim, svi oni su i naglasili značaj ove Platforme u smislu savjesnog, hrabrog i poštenog prilaza rješavanju izuzetno kompleksnog problema.

Da je Platforma imala idejnog potencijala, ali ne i praktičnu izvodljivost govori pokušaj postavke za opću nagodbu, tzv. Carringtonov nacrt ugovora od 18. listo-

³⁰ *Isto*, 60.

³¹ *Isto*, 172.

pada 1991. godine³² u kojem je ponuđen model “asimetrične federacije” popularno nazvan “Jugoslavija a la Carte”, tj. da se od Jugoslavije uzme ili da joj se doda samo onoliko koliko i što koja republika želi. “No ako je model i ‘posudio’ od Gligorova i Izetbegovića, ono na čemu je sam inzistirao bio je zahtjev da dok se ne postigne dogovor o tome koja se republika i u kojoj mjeri želi udružiti s jezgrom buduće države ni jednoj od republika ne smije biti priznata neovisnost jer će to predstavljati *fait accompli* za druge, pridonijeti eskalaciji sukoba i tako imati pogubne posljedice za mirovni plan i mirovnu konferenciju”.³³ U konačnici i ovaj projekt nije mogao biti implementiran iz istih ili vrlo sličnih razloga kao i onaj ranije ponuđen od strane Gligorova i Izetbegovića.

Još jednom se involvirala ideja iz Plana Izetbegović – Gligorov. O tome Izetbegović veli: “Mnogo godina kasnije, na Samitu Pakta o stabilnosti Jugoistočne Evrope, koji je održan u Sarajevu u ljeto 1999. godine, jedan novinar je ovaj plan [Izetbegović - Gligorov] upoređivao sa idejom Pakta [za stabilnost], smatrajući da oba plana imaju ista polazišta za uređenje odnosa među državama Jugoistočne Evrope. *Da je ideju o stepenastoj federaciji predložio neko iz Evrope, iza koje stoji NATO, poput aktualnog autora Joschka Fischera, bi li ona uspjela*“?, novinar je pitao Izetbegovića.³⁴ Brojne komentare i sjećanja na prijedlog “stepenaste ili asimetrične federacije” Izetbegović i Gligorov dali su mnogo puta i uvijek su ostavljali dojam žaljenja što ovaj projekt, pa donekle i modificiran, nije prihvaćen. Barem bi se izbjegao rat u kojem je bilo “krvi do koljena”, čega se Izetbegović pribojavao.

Narodi Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije su kraj osamdesetih godina 20. stoljeća dočekali s dugačkim popisom međusobnih razlika. Nakon ratnih godina (1991-1995), razlike među njima su se još više povećale. Slovenija je ostvarila uspješnu tranziciju, ušla u Europsku uniju, u NATO, uvela valutu euro, predsjedavala Unijom, postala članica Vijeća sigurnosti, uvela zavidnu razinu ljudskih prava itd. Hrvatska je od 1. srpnja 2013. članica EU-a. Srbija je nakon osvajačkih ratova za okupljanjem svih Srba u jednu državu, prošla državne okvire Savezne Republike Jugoslavije i Državne zajednice Srbije i Crne Gore i od 2005. godine postala Republika Srbija koja čeka pristupne ugovore za EU. Na istom putu je i Crna Gora. Od 2008. nezavisnost Kosova priznao je veliki broj zemalja. Daytonski sporazum zau-

³² Citirano prema: Mirjana Cupek Hamill, *Konferencija o miru u Jugoslaviji*, 86, napomena 160. “Peace Conference on Yugoslavia: Arrangement for General Settlement – the So Called Carrington Draft Convention, the Hague, 18 October 1991. S. Trifunovska, *Yugoslavia through Documents – from its Creation to its Dissolution*, Dordrecht: Martinus Nijhoff, 1994.

³³ *Isto*.

³⁴ Alija Izetbegović, *Izabrana djela. Sjećanja – Autobiografski zapisi*. knj. 004, 104.

stavio je rat u Bosni i Hercegovini, podijelio je na dva entiteta, postavio međunarodnog visokog predstavnika (povjerenika) i učinio je nefunkcionalnom državom i još uvijek daleko od pridruživanja europskoj zajednici naroda. Makedonija je uspješno izbjegavala sukobe sve do 2000. godine kada je buknuo otvoreni konflikt s albanskom manjinom. Nakon potpisivanja Ohridskog sporazuma Makedonija je krenula ka funkcionalnijoj državi.

Jugoslavija koja je do kraja 80-ih uspješno balansirala između istočnog i zapadnog vojno-političkog bloka, od 2004. godine se na njevoj teritoriji uspostavlja razdjelnica između Europske unije i Zapadnog Balkana, novoskovanog imena za novouspostavljene države iz devedesetih koje još ne ispunjavaju europske standarde. Od 1. srpnja 2013. Bosna i Hercegovina je ostala pred granicama Europske unije opet u iščekivanju “bolje i svjetlije budućnosti” ■

A PLATFORM ON THE FUTURE YUGOSLAV COMMUNITY
(IZETBEGOVIĆ – GLIGOROV PLAN),
A VIEW FROM THE BOSNIAN-HERZEGOVINIAN PERSPECTIVE

Summary

A platform on the future Yugoslav community or the Izetbegović – Gligorov Plan offered one of the options in searching of the possibilities for the organization of relations among the Yugoslav republics with the aim to avoid the war conflicts in a general disintegration of the party, political, economic and state system of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia. The platform was based on the principle 2+2+2 and projected an asymmetric federation in which Serbia and Montenegro assumed a central place in a federation or confederation, Bosnia and Herzegovina and Macedonia were semi independent but sovereign republics, and Croatia and Slovenia were as sovereign and autonomous within the confederation as they considered to be necessary. However, the suggested option could not reconcile the confronting political stances of Slovenia and Croatia on one and Serbia, Montenegro on the other side. The national interests which led to the creation of independent states were much stronger than the possibilities of reorganization of the Yugoslav federation into a modern European state ■

Izvori i literatura

Izvori

1. *Ustav Socijalističke Federativne Reublike Jugoslavije: stručno objašnjenje*. Beograd, Privredni pregled, 1975.
2. www.youtube.com *Bosna ili smrt – dokumentarni film*. Autori: Avdo Huseinović i Omer Edo Hadrović, Haber produkcija, Sarajevo 2011.

Literatura

1. Mirjana Cupek Hamill, *Konferencija o miru u Jugoslaviji i raspad jugoslavenske federacije*, Zagreb, Leykam International, 2008.
2. Alija Izetbegović, *Izabrana djela. Sjećanja – Autobiografski zapisi*. Sarajevo, OKO, 2005, knj. 004.
3. Adamir Jerković (ur.), *Sjećanja na Aliju Izetbegovića*, Sarajevo, Almada, 2010.
4. Dejan Jović, *Država koja je odumrla – uspon, kriza i pad Četvrte Jugoslavije (1974-1990)*. Zagreb – Beograd, Prometej Zagreb, Samizdat B92, Beograd, 2003.
5. Ilica Lučić, *Karadžorđevo: politički mit ili dogovor?* Zagreb, Časopis za suvremenu povijest, Hrvatski institut za povijest, 2003, br. 1.
6. Ilica Lučić, *Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja*. Zagreb, Časopis za suvremenu povijest, Hrvatski institut za povijest, 2008, br. 1.
7. Kosta Nikolić (pr.), *Bosna i Hercegovina u vreme raspada SFRJ 1990-1992. Tematska zbirka dokumenata*. Beograd, Institut za savremenu istoriju, Fond za humanitarno pravo, 2011.
8. Radovan Vukadinović, *Postsocijalističke evropske zemlje u međunarodnim odnosima*. Zagreb, *Politička misao*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, 1992, br. 3, 67-79.